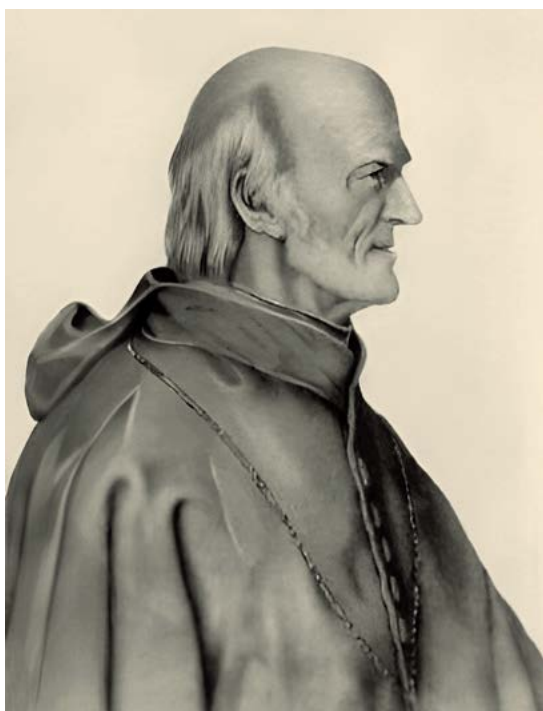

Dušan Škodič

Mož mrkega pogleda in mehke duše

Valentin Stanič (1774–1847)

Veljal je za prvega alpinista v Vzhodnih Alpah. Danes je Stanič kot alpinist bolj znan v nemškem kot v svojem domačem okolju. Doma so ga namreč ljudje poznali po vsem drugem, le po alpinizmu ne.

Valentin Stanič
Vir svetovni splet

Staniča se planinci največkrat spominjamo kot drugoprstopnika na Veliki Klek (Grossglockner) leta 1800 in prvoprstopnika na najvišji vrh Watzmanna (Mittelspitze) leto pozneje. Vzpona na najvišji vrh današnje Avstrije in na Watzmann, eno najbolj ikoničnih gora v Berchtesgadenskih Alpah, sta mu prinesla slavo daleč onstran Karavank, kjer mnogo ljudi niti ne ve, da je bil mož, ki ga po nemško podpisujejo Stanig, po rodu Slovenec.

Valentin Stanič se je rodil pred 250 leti, 12. februarja 1774. Opisi sodobnikov navajajo, da je bil velik, koščen in močan mož. Glavo je držal malo naprej nagnjeno; čelo je imel visoko, obraz podolgovat, nos šilast in oči rdeče. Še kot otrok je padel na domače ognjišče in v spomin so mu ostale krvave veke, »tako da ga je bilo strašno pogledati«. Govoril je glasno in trdo.

Takšen je bil njegov zunanji videz. Njegovih podob se je ohranilo zelo malo, dejansko pa vse izvirajo iz litografije, ki je nastala po risbi Münchenskega slikarja Wilhelma Gaila. 72-letnega Staniča je portretiral v

Gorici,¹ bilo je leta 1846, eno leto pred njegovo smrtjo. Portret s svojo pojavo dejansko ne pripomore, da bi v njem prepoznali človeka mehke duše, kakršen je bil. In ker imajo »vsake oči svojega malarja«, je včasih dovolj malenkost, da vidijo, česar morda sploh ni.

Stanič – alpinist

Planinska javnost se je o Staniču alpinistu seznanila v člankih in razpravah, ki so jih spisali publicisti, rojeni daleč po njegovi smrti. Evgen Lovšin (1895–1987) je bil priznan planinski publicist, ki je napisal knjižico *Valentin Stanič: prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*, izdala jo je Planinska založba leta 1956. Lovšin je opisal Staniča že tudi v poglavju knjige *V Triglavu in v njegovi soseščini*. Knjiga je bila pravcati čudež, saj jo je Slovenskemu planinskemu društvu uspelo izdati sredi vojne vihre, leta 1944. A osredotočimo se le na opis njegovega vzpona na Triglav, saj je ta prispeval levji delež slabe popotnice človekovi osebnosti. Podlaga zanj je bil Staničev zapis, ki ga je med zapuščino našel Dragotin (Karel) Dežman in ga objavil leta 1857 v ljubljanskem nemškem časopisu, *Laibacher Zeitung*. Najverjetneje zapis sploh ni bil predviden za objavo, razkriva pa nam neroden pripetljaj z domačim vodnikom, za katerega sicer sploh ne bi izvedeli.

Leta 1808 se je Stanič odpravil na Triglav. Ker tedaj še ni bilo označenih poti ali zemljevidov, je v Bohinju najel vodnika, da bi mu kazal pot. Gorski vodnik je bil že renomirani Anton Kos, sin triglavskega prvoprstopnika Matevža Kosa, njegova stranka pa Valentin Stanič, veliki zmagovalec Velikega Kleka in Watzmanna. Vsak zase sta se lahko upravičeno visoko cenila, po drugi strani pa drug o drugem nista vedela popolnoma nič. Pogoji so bili idealni, da bo šlo nekaj narobe takoj, ko bo mogoče.

Vreme se je kvarilo in vodnik je skušal za nadaljevanje poti izsiliti doplačilo. Stanič na to ni pristal in vrh sta naposled dosegla v zelo slabem vremenu. Stanič je zapisal, da je kljub temu opravil meritev višine Tri-

¹ Slikar Gail je bil član upravnega odbora Münchenskega društva proti mučenju živali, tako kot Stanič. Leto pred smrtjo ga je obiskal v Gorici in naslikal portret, ki je nato poleg ostalih visel na sedežu društva v Münchnu.

glava z barometrom. Nato sta sestopila. Prepirljiv se je nadaljeval vse do doline in na koncu je jezni vodnik zahteval že skoraj dvakrat večje plačilo od dogovorjenega. Ker se Stanič s tem ni strinjal, mu je Kos zaplenil del barometra pod pogojem, da mu ga bo vrnil, ko bo dobil dodatno plačilo. Nedopustno izsiljevanje stranke, a treba je vedeti, da gorskih vodnikov v tistem času še nihče na svetu ni izobraževal o njihovih pravicah in dolžnostih.

Lovšin se je iz nekega razloga postavil na stran vodnika, češ da je bil Stanič v svojem zapisu preoster, da je bil mladostno prepirljiv, oblasten in neukročen. Zakaj takšni pridevniki, se lahko samo vprašamo. Ko se je Lovšin rodil, je bil Stanič že 50 let v grobu in ko je pisal članek, živih prič že dolgo ni bilo več. Stanič je imel v času vzpona 34 let, torej je bil vsekakor zrel mož, njegov vodnik pa je bil celo pet let mlajši. Vodnik Kos naj bi bil po Lovšinu tudi utrujen, zato ker je moral pred vzponom na Triglav peš iz Jereke v Srednjo vas, nato k Savici in nazaj v Srednjo vas.

Ampak to je bil le majhen delež poti, ki jo je prehodil Stanič, saj je pred tem pešačil že ves teden iz Kanala mimo Mosta na Soči, skozi vso Baško grapo v Podbrdo in nato čez hribe (prelaz Bača) v Bohinj. Vreme je bilo slabo, zato je spremenil načrt in se odpravil naprej na Bled, dalje v Tržič in čez Ljubelj v Celovec, kjer je obiskal grofa Hohenwarta. Nazaj grede iz Celovca v Bohinj je pešačil skozi Jereko, kjer se mu je pridružil vodnik Kos, in nato sta šla skupaj skozi Srednjo vas proti Savici, si ogledala slap in pod večer nazaj v Srednjo vas, kjer sta imela izhodišče za Triglav. V tem primeru naj bi bil utrujen Kos? Lovšin je očitno navedel zagovor, ki ga ne bi priobčil še tako neroden odvetnik. Kakorkoli že, končalo se je z očitki, Staniča pa žal toliko spravilo ob živce, da je v zapiskih pozabil navesti izmerjeno višino Triglava.

Stanič – nealpinist

Rodil se je v Bodrežu na dokaj trdni kmetiji ob levem bregu Soče. Ker je imel veselje do učenja, ga je oče poslal v Gorico, kjer je končal prve šole. Nadaljeval je v Celovcu in nato bogoslovje doštudiral v Salzburgu. 6. januarja 1802 je bil posvečen v novomašnika in poslan v Banjšice za samostojnega kaplana. V svojo prvo faro se je odpravil peš in vso pot premeril v piclih šestih dneh (350 km).

Stanič je svoje življenje med domačimi ljudmi začel s prihodom domov. O teh letih in o njegovem življenju, ki je bilo manj prežeto z gorami, lahko za vir vzamemo knjižico, ki je izšla leta 1873 v Gorici z naslovom *Valentin Stanič, feuilleton² iz „Soče“*. Avtor Fran Levec je avtorstvo označil s psevdonimom Paulus, opisuje pa Staničevo življenje od prihoda na Banjšice, skozi Ročinj, do Gorice, kjer je zaključil svojo pot. Levec je imel tedaj še na voljo ljudi, ki so mu iz prve roke opisovali velikega moža.

Na Banjšicah

Za začetek izvemo, da je Stanič izredno ljubil petje, že od dijaških let pa je navdušeno pisal pesmi. Posebno na Banjšicah je bil zavzet za pisanje svetih in posvetnih pesmi (*Pesme za kmete ino mlade ljudi*, Gorica 1838). Tako otroke kot odrasle je zelo navduševal za petje. Otroci so verouk začenjali s petjem, peli so vmes in peli so med potjo po cesti domov. V nedeljo dopoldne se je pred mašo dogajalo, da ga je množica počakala pred župniščem in ga s petjem spremljala v cerkev in po maši nazaj. Zato ni čudno, da so se Staničeve pesmi na Banjšicah tako usidrale, da so se med ljudmi pele še 60 let po njegovem odhodu iz župnije.

*Pogled na Ročinj
od Sv. Pavla
Foto Luka Jurca*

Stanič je imel tudi svojo šolo, za katero je kot sposoben mizar sam izdelal klopi. Zelo se je trudil z opismenjevanjem, pri čemer je v njegove klopi sedlo tudi precej odraslih, ki jim je na svoje stroške razdelil veliko knjig. Še več, Stanič je na Banjšicah osnoval manjšo tiskarno, v kateri je natisnil knjižico, ki jo je sam napisal, postavil, zvezal in razdelil med ljudi. Učenje je vedno rad prekinil s kakšno norčijo, da otrokom učenje ni postalo dolgočasno. Razlik med ljudmi ni delal, tudi odraslim se je znal prikupiti; za vsakega je imel prijazno besedo ali nasvet. Če je šel mimo travnika, kjer so kosili, se je pridružil koscem, in če je kazalo na dež, ko so grabili seno, je pomagal, da so prej končali. Vsako delo mu je šlo nenavadno dobro od rok, vsega se je naučil mimogrede.

Stari ljudje z Banjšic so pravili: »Bil je .gospod', bil je zdravnik, bil je kmet, zidar in mizar; za vsak nauk je bil, pa bil je tudi šaljiv; bil je oster pa tudi otročji, dober pa tudi hud, potrpežljiv pa tudi nagle jeze, a nikoli ni bil pri miru, vse je delal, vse poskusil, nobeno delo mu ni bilo preveliko, da ga ne bi končal, in nobeno

² Feuilleton – dodatek, priloga časopisu. V tem primeru priloga goriškega časopisa *Soča*.

premajhno, da se ga ne bi lotil. Vse je hotel sam znati in narediti, vse, vse! Niti trenutka ni zapravljal, vedno je delal, a znal je vse s svojo šegavostjo zabeliti, da se mu je moral vsak smejeti.«

Stanič je bil, vse dokler je služboval na kmetih, samozadosten. Bil je dober gospodar, kmet in ljubitelj reda, farani z njim niso imeli nobenega stroška, kvečjemu nasprotno. Imel je obdelovalno zemljo, jemal jo je tudi dodatno v najem, in dovolj živine. Kdo se bi torej čudil, če se je tak moč vtisnil v spomin in srce preprostemu narodu? Leta 1809, ko je bil premeščen v Ročinj za vikarja, je vsa občina žalovala in še dolgo so pravili, da takega ‚gospoda‘ Banjšice še nikoli niso imele, ne prej, ne pozneje.

U Ročinju

Tudi v Ročinju mu je bila šola ena prvih skrbi, s svojim znanjem pa se je trudil pomagati tudi kmetom. Sadjarstvo v Ročinju je zelo pospešil in povzdignil. Napravil je drevesnico in učil cepiti sadno drevje. Kmetom je dajal mlade plemenite sadike za sajenje, kmetijske nasvete pa redno delil kar v cerkvi. Njegove pridige so bile zelo neobičajne. Po obveznem delu maše je prešel na kmetijske in gospodarske reči; gospodarje je učil, kako, kdaj in kaj naj sejejo in sadijo, gospodinjam je razlagal, kako naj pečejo kruh ali vzgajajo otroke.

Če je kdo v vasi nekaj novega delal ali zidal, povsod je bil Stanič za mojstra; nobena stavba se ni brez njega začela niti končala. Na Banjšicah je bil zidar in mizar, v Ročinju se je naučil biti še kolar in kovač. Sam si je napravil voz za svojo rabo in kmetom je koval konje. Če je srečal kmeta, ki je imel bosega konja, ga je ustavil in ga peljal k sebi, da mu ga podkuje. Med kovanjem mu je razlagal, kako nepodkovan konj trpi. Mimogrede je tudi kakšno ostro povedal, da je drugič kmet raje sam peljal konja podkovat, preden bi prišel Staniču pred oči.

Ko se je Napoleonova vojska leta 1813 umikala z Goriškega, je za seboj podrla most v Kanalu. Ker je imela oblast po vojni preveč pomembnejših projektov, domačinom ni kazalo drugega, kot da si sami postavijo zasilni most. Stanič je zanj naredil načrt in vodil dela. Pravili so, da je cele dneve stal med delavci s sekiro v roki in jih priganjal k delu, pa tudi sam večkrat poprijel.

Kakor je bil pripraven za vsako delo, je bil Stanič dovzeten tudi za nove ideje. Veliko je bral in sledil napredku,³ prav neverjetno pa je, da se je vsega želel sam lotiti. Tako je bilo tudi s cepljenjem proti črnim kozam, ki so bile v 19. stol. zelo pogoste in smrtno. V cesarstvu je bilo cepljenje proti kozam razglašeno za obvezno, vendar je bilo izvajanje zelo odvisno od lokalnih razmer in predvsem od odpora prebival-

stva. Mnogi so cepljenje zavračali zaradi pomanjkanja zaupanja in informacij. Stanič kot zaupanja vreden človek je imel veliko uspeha, ko se je sam lotil cepljenja črnih koz, ki so se v naših krajih obilno razpasle posebno po napoleonskih vojnah.

Za vojsko in boleznijo je kot običajno prišel še tretji jezdec apokalipse, lakota. Pretirana moča in pozeba sta v letih med 1814 in 1817 uničila večino pridelkov tako v Ročinju kot v širši okolici. Stanič je naslovil na vlado na Dunaju poročilo, v katerem je spregovoril o silni lakoti. Vendar ni šlo samo za moledovanje. Predlagal je, naj omogočijo ljudem nekaj zaslužka, tako da Kanalu odobrijo gradnjo velikega zidanega mostu čez Sočo. Cesar je prošnjo uslišal in zapovedal gradnjo mostu, s čimer so se težave vsaj malo zmanjšale. In ko je Stanič spomladi 1817 na polju našel prvi klas, ga je svečano prinesel v cerkev, ogovoril farane in ga zataknil za monštranco, s katero je naredil blagoslov. Od ganjenosti so dobili solzne oči tudi najtrdnejši kmetje.

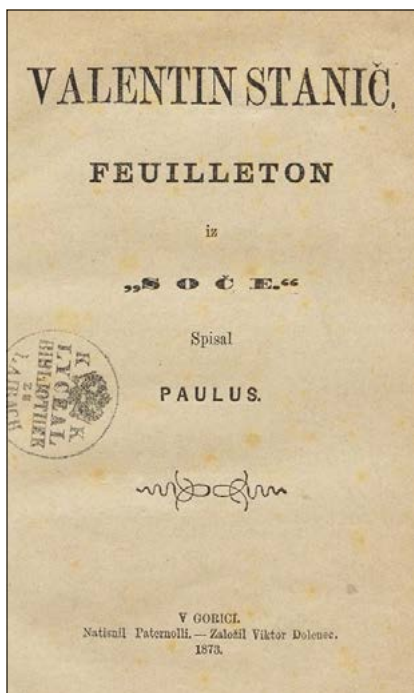
U Gorici

Ko je bil leta 1919 v goriškega škofa posvečen Staničev dobri znanec Jožef Balant (tudi Walland), si je pridnega in zaslužnega Primorca, ki se je tako izkazal na mnogih področjih in ob hudih prilikah, zaradi katerih je bil dobro zapisan tudi pri oblasteh, zaželel za stolnega kanonika v Gorici. Cesar Franc I. je imenovanje takoj odobril, nastala pa je s tem velika žalost v Ročinju, ko so izvedeli, da bodo po desetih letih izgubili priljubljenega vikarja.

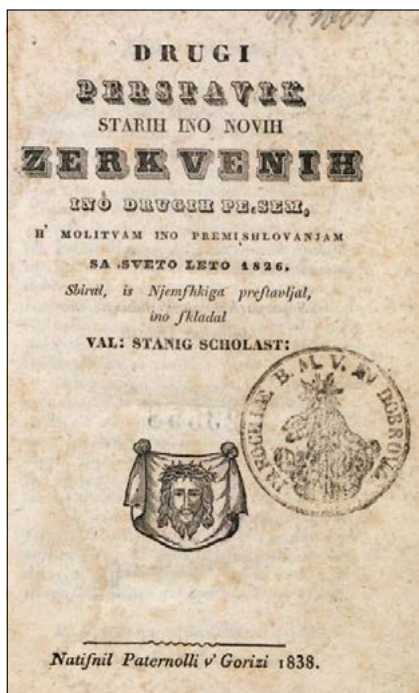
Napredovanje po cerkveni hierarhični lestvici Staniča ni spremenilo. Ostal je preprost, kot je bil še na začetku kot kaplan in pozneje vikar, pa tudi potem, ko je kot kanonik na prsih nosil zlat križ. Kadar je imel opravke na dvorišču ali je napravljajl drva, je bil oblečen kot navaden kmet in včasih je prihajalo do komičnih prizorov. Nekoč so ga iskali trije ugledni gospodje in na dvorišču so vprašali človeka, misleč, da gre za hlapca ali najetega delavca, če je gospod kanonik doma. »Da!« jim je odgovoril in rekel še, da ga bo šel takoj poklicat. Gospode je odpeljal v hišo, sam pa skočil v sobo in se preoblekel v gospoda kanonika, nato pa se prikazal in uradno pozdravil presenečene obiskovalce, s katerimi so se nato skupaj krohotali.

V Gorici so Staničeve lastnosti, s katerimi je pokazal skrb za ljudi in človečnost na splošno, prišle še bolj do izraza. Leta 1828 je bil imenovan za višjega šolskega nadzornika. Težko bi našli primernejšega, saj je bilo to eno njegovih glavnih poslanstev še z Banjšic. Toda moč, ki je premogel toliko čuta do drugih, ni miroval. S posebno energijo se je zavzel za ljudi, ki so bili brez sluha, mnogi tudi brez zmožnosti govora. Napel je vse moči, da bi se v Gorici ustanovila redna šola za gluhoneme. Za to pa je bilo treba veliko denarja in obrnil se je na vse svoje zveze. Mnogo posameznikov se je izkazalo, pa tudi škofije in celo tržaška borza, enega največjih deležev je seveda prispeval

³ Redno je spremljal nemške časopise in prevajal koristne nasvete v slovenščino. Ko so leta 1843 začele izhajati *Kmetijske in rokodelske novice*, se je naročil na petdeset (50) izvodov, te pa potem razpošiljal kmečkim gospodarjem.

Knjižica o Staničevem življenju na Banjšicah, v Ročinju in Gorici izpod peresa Frana Erjavca, ki jo je kot prilogo natisnil časopis Soča leta 1874. Vir dlib

Ena od Staničevih pesmaric cerkvenih pesmi, natisnjena leta 1838 v Gorici. Vir dlib

Stanič se je povezal z izdajateljem Janezom Blaiweisom. Kmetijske in rokodelske novice so natisnile prilogo Milosrčnost do živali. Poduk za mlade in stare ljudi. Ljubljana, 1846. Vir dlib

tudi sam. Leta 1840⁴ je vse podpornike povabil na ustanovni sestanek, a odbor je kmalu ugotovil, da uspešna ustanovitev še ne zagotavlja dolgotrajnosti ustanove, zato se je obrnil na cesarja Ferdinanda I., ki je z letom 1842, na veliko Staničevo olajšanje, odobril redno letno podporo. Šola je delovala celih 146 let do leta 1986, ko so jo zaprli, njene gojence pa preselili v Videm (Udine).

Ne samo do ljudi, Stanič je imel veliko empatije do vseh živih bitij. Zelo se je zavzemal, da so kmetje s svojo živino delali čim primerneje, da je niso preveč naprezali in pretepali. Marsikoga, ki je sadistično pretepal živali, je pošteno okregal, in če ni zalego, tudi prijavil. Tako je leta 1846 ustanovil v Gorici društvo proti trpinčenju živali. V Angliji in Nemčiji so tovrstna društva že poznali, vseeno pa je bilo društvo, ki ga je ustanovil Stanič v Gorici, prvo v monarhiji. A društvo, za razliko od gluhonemnice, ni imelo tako trdnih finančnih temeljev kot šola, zato je v nekaj letih po Staničevi smrti ugasnilo.

Vitalni, a priletni Stanič, ki se je vsega loteval in bil vedno prvi med delavci, se je nekega dne sam mučil z veliko skalo na vrtu gluhonemnice. S težavo jo je skušal prevaliti. Nekaj v telesu si je pretrgal in s hudimi bolečinami so mu pomagali v posteljo, iz katere ni več vstal. Tako je odšel na oni svet ne samo alpinist, ampak tudi eden najpomembnejših humanistov, prosvetiteljev in dobrotnikov v slovenskem prostoru.

Fran Erjavec je spomine nanj sklenil z besedami: »Poštenjak si bil! Storil si mnogo za naš narod, več kot je bila tvoja dolžnost. Hvaležen ti bodi spomin med Slovenci!« ●

- Viri
 Arhiv Planinskega vestnika.
 Fran Erjavec, *Valentin Stanič, feuilleton iz „Soče“*, Gorica, 1873.
 Evgen Lovšin, *V Triglavu in v njegovi sosesčini*, Ljubljana, 1944.
 Tatjana Peterlin Neumaier, *Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845–1847*, *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 2002.

Opravičilo in pojasnilo

V decembrski številki *Planinskega vestnika* (letnik 2024) smo v članku Petra Mikše z naslovom *Živeti gore* in s podnaslovom *Festival zgodb, ki jih pišejo gore* nehote objavili pomanjkljiva podatka. V članku je namreč napisano: „Med nami sta bila dva, ki sta urešničila sanje, ki jih je rodil preplezan Čopov steber: Anton Sazonov – Tonač, ki je kot prvi preplezal Čopov steber pozimi, in Gregor Kresal, ki je kot prvi prosto preplezal Obraz Sfinge.“ Gotovo drži, da sta oba bila med prvimi, nista pa bila, kot bi lahko kdo zmotno pomislil, edina, saj sta bila člana naveze. Čopov steber so pozimi kot prvi preplezali Anton Sazonov – Tonač, Stane Belak – Šrauf in Aleš Kunaver, prosto pa sta Obraz Sfinge prva preplezala Gregor Kresal in Miha Kajzelj.

Za napako se iskreno opravičujemo.

Uredništvo

⁴ Ljubljana je svoj Kranjski zavod za gluhoneme dobila šele leta 1900, torej 60 let pozneje.